

QUELCOM MENYS QUE EL MILLOR: PROPIETAT AGRÀRIA, GRANGERS I IMMIGRACIÓ EUROPEA A RHODÈSIA, 1890-1914¹

Eduard Gargallo i Sariol
Centre d'Estudis Africans

L'octubre del 1998, uns dos anys abans que comencessin les invasions de finques impulsades pel govern de Zimbabwe i els atacs violents als grangers blancs, el Dr. David Beach va pronunciar la conferència inaugural a la Universitat de Zimbabwe. I va fer referència al tema de l'herència colonial en la distribució de terres i l'extensió de les propietats dels grangers. Esmentava la contradicció entre la voluntat oficial d'impulsar la immigració d'europaus i la demarcació de finques enormes que, necessàriament, limitava el nombre de grangers que es podien instal·lar al país. Es preguntava: «Si els rhodesians volien una gran població blanca i estaven disposats a subdividir (les finques) a la llarga, per què en nom del Cel no van començar amb granges més petites?».² L'estudi de la política de colonització de la British South Africa Company (BSAC) –la Companyia que va rebre en concessió en nom de la Corona britànica els territoris que formarien la colònia de Rhodèsia–³ abans de la Primera Guerra Mundial ens ha de permetre analitzar les raons de la contradicció que Beach posava de manifest. I ens ha d'ajudar a entendre la formació d'una estructura de propietat agrària i d'una comunitat de grangers que, en els seus elements essencials, es van mantenir fins a l'any 2000.

Quan la BSAC va enviar la primera expedició de colons a Mashonaland⁴ l'any 1890, la creença més estesa entre els dirigents de la Companyia i els mateixos colons era que

1. Aquest article està basat en recerca realitzada a la School of Oriental and African Studies, Londres, el 1999 i als Arxius Nacionals de Zimbabwe el 2001 i 2002, i que va culminar amb la redacció de la tesi doctoral «El Departament d'Agricultura a Zimbabwe (1897-1914): Conflictes, Febleses i Contradiccions en la Construcció de l'Estat Colonial» (UB, novembre de 2006). Vull agrair al Comissionat per a Universitats i Recerca de la Generalitat de Catalunya que m'atorgués dues beques que van finançar les meves estades a Londres i Harare, i al Research Council of Zimbabwe que em concedís un permís de recerca.

2. D. Beach, «Zimbabwe: Pre-colonial History...», p. 13.

3. La BSAC va rebre la concessió o Carta d'administració del territori, per vint-i-cinc anys, el 1889. Estava autoritzada a governar el país, imposar taxes, emetre moneda, construir infraestructures, etc. El govern britànic es reservava la supervisió o el vet de determinades qüestions. Per a una anàlisi de l'estructura administrativa podeu consultar C. Palley, *The Constitutional History...*, i J. S. Galbraith, *Crown and Charter...* Al llarg de l'article hem usat la topografia colonial, posant entre parèntesi el topònim actual la primera vegada que apareix.

4. Rhodèsia va ser dividida en dues províncies, Mashonaland i Matabeleland. El 1890 només es va ocupar la primera.

l'economia de la colònia es fonamentaria en l'explotació dels jaciments minerals. Els europeus buscaven enriquir-se al més ràpidament possible gràcies a les mines d'or. Des dels primers moments, però, es va mantenir oberta la possibilitat de construir una agricultura eficient que contribuís –ni que fos de manera secundària– al desenvolupament econòmic del país. Entre els primers colons hi havia persones que tenien una certa experiència agrícola.⁵

Els voluntaris que formaven part de la columna d'ocupació rebien de mans de la Companyia el dret d'explotació d'uns determinats jaciments minerals, però també un tros de terra de 3.000 acres d'extensió.⁶ A finals del 1891, l'impulsor de la BSAC, Cecil Rhodes, va garantir la propietat als anomenats «pioners», sense necessitat d'ocupar efectivament les finques, a canvi d'una renda anual d'una lliura. Els colons que arribessin més tard sí que havien de complir una clàusula d'ocupació de la terra per tal de tenir dret a la seva propietat, a part de pagar l'arrendament.⁷ El desig de Rhodes d'atreure més colons i més inversió per al territori, i d'aconterar determinats associats seus, ja fos en l'àmbit polític o en el financer, va facilitar que les «excepcions» a la llei i les exempcions de l'obligatorietat d'ocupar les granges fossin molt nombroses.⁸ D'aquesta manera, alguns individus i certes companyies van obtenir la concessió de grans extensions de terra gratuïta o molt barata, sobretot durant el mandat del Dr. Jameson com a Administrador del territori (1891-1895). Quan la terra concedida estava sotmesa a la clàusula d'ocupació, molt sovint es feia la vista grossa amb l'incompliment de la llei.⁹

Molts dels primers colons seleccionaven una granja només amb l'objectiu de vendre-la immediatament a un preu inflat a una companyia que hi estés interessada, o mantenien la terra sense ocupar esperant que el preu pugés abans de desfer-se'n. A més, quan un dels pioners es venia el seu títol de propietat, el comprador també adquiria l'exempció d'ocupació del títol original.¹⁰ La majoria de colons que van instal·lar-se a les seves noves terres no hi plantaven res. Es dedicaven a buscar-hi minerals o a fer de comerciants. Compraven gra i altres productes agrícoles als africans que residien a la «seva» granja o a les rodalies, i els revenien a un preu més alt a les ciutats o als primers centres miners.¹¹

5. S. C. Rubert, «You have taken my sweat...», pp. 13-14; i M. G. B. Rooney, «European Agriculture in the History of Rhodesia...», p. 15.

6. Les promeses es van fer calculades en «morgen», una unitat de mesura del Cap. Els colons del 1890 rebien 1.500 morgen, que eren 3.175 acres. Cada acre són 0,40 hectàrees. Al llarg del treball hem utilitzat els acres com a unitat de mesura bàsica, ja que era la més freqüent en aquella època i la que apareix majoritàriament als documents oficials.

7. L. H. Gann, *A History of Southern Rhodesia...*, pp. 161-163; A. M. Keppel-Jones, *Rhodes and Rhodesia...*, pp. 366-370; M. G. B. Rooney, «European Agriculture in the History of Rhodesia...», pp. 28 i 37, i l'*Official Yearbook...*, pp. 233-234.

8. R. Blake, *A History of Rhodesia...*, pp. 115-116 i J. S. Galbraith, *Crown and Charter...*, pp. 278-279.

9. R. Hodder-Williams, *White Farmers in Rhodesia...*, p. 14; M. G. B. Rooney, «European Agriculture in the History of Rhodesia...», pp. 34-35.

10. L. H. Gann, *A History of Southern Rhodesia...*, pp. 161-163; A. M. Keppel-Jones, *Rhodes and Rhodesia...*, pp. 366-370 i M. G. B. Rooney, «European Agriculture in the History of Rhodesia...», p. 31.

11. R. Palmer, «The Agricultural History...», pp. 227-229; L. H. Gann, *A History of Southern Rhodesia...*, pp. 161-163; A. M. Keppel-Jones, *Rhodes and Rhodesia...*, pp. 370-371.

Els primers grangers

De tota manera, a poc a poc van anar arribant colons que tenien la voluntat de dedicar-se a l'agricultura. Molts d'ells eren afrikaners a qui Rhodes encoratjava a establir-se a Rhodèsia, seguint la política d'implicar el major nombre possible de sectors socials i econòmics de Sud-àfrica en l'èxit de la nova colònia. Entre el 1891 i el 1896, diferents grups es van anar establint a Rusape, Melsester (actual Chimanimani) i Enkeldoorn (actual Chivhu).¹² Els missioners van rebre tot tipus de facilitats per ocupar la terra que necessitessin, sense distincions entre les diferents congregacions.¹³

Les coses van seguir el mateix camí a Matabeleland quan aquella regió va ser ocupada el 1893. Els voluntaris de l'expedició de conquesta van rebre el dret de triar una granja de 6.000 acres. Molts d'ells van seleccionar les seves propietats als voltants de Bulawayo, al centre del regne ndebele, i on es trobaven les millors terres i un nombre considerable de poblats. Igual com va passar a Mashonaland, la majoria de colons no volien dedicar-se a l'agricultura, i utilitzaven les seves propietats per buscar-hi or, o se les venien a grans companyies que desitjaven especular amb els preus del sòl o assegurar-se els possibles jaciments minerals per més endavant.¹⁴

El balanç de l'agricultura europea a Rhodèsia abans del 1896 no era gaire encoratjador. Molt pocs colons havien decidit dedicar-se a plantar collites, i el resultat dels *treks* havia estat més aviat pobre: molts bóers van acabar abandonant el país o l'agricultura.¹⁵ Les activitats dels grangers europeus es van veure entrebancades, a més, per alguns episodis de sequera durant els anys 1894 i 1895, i per l'arribada d'eixams de llagostes el 1895.¹⁶ El valor de la terra va anar baixant gradualment. Un títol de propietat sobre una granja sotmesa a les condicions –benèvols– que s'exigien als Pioners, va passar de vendre's a 100 lliures el 1890, a 50 o 60 el 1893. El govern calculava que el 1893 només hi havia sis granges actives a Mashonaland. A Matabeleland la situació era semblant, i el 1895 hi havia unes 300 granges ocupades, però només 900 acres sota conreu.¹⁷

Els primers impulsos oficials a la colonització agrària, 1897-1901

Un cop sufocat un aixecament de les poblacions africanes contra els europeus els anys 1896-97, la Companyia es va marcar com a objectiu la reconstrucció de l'economia del

12. M. G. B. Rooney, «European Agriculture in the History of Rhodesia...», pp. 106-110; Weinmann, H. *Agriculture Research...*, pp. 141-143 i A. M. Keppel-Jones, *Rhodes and Rhodesia...*, pp. 371-372.

13. C. J. M. Zvogbo, *A History of Christian Missions...*, pp. 4-5. E. Schmidt, *Peasants, Traders, and Wives...*, p. 123.

14. R. Palmer, *Land and Racial Domination...*, p. 38 i S. Thornton, «The Struggle for Profit...», pp. 25-26.

15. M. G. B. Rooney, «European Agriculture in the History of Rhodesia...», pp. 107-109; A. M. Keppel-Jones, *Rhodes and Rhodesia...*, pp. 371-372.

16. H. Weinmann, *Agriculture Research...*, pp. 122-123 i J. Iliffe, *Famine in Zimbabwe...*, pp. 21-22.

17. Dades extretes de P. Stigger, «Volunteers and the Profit Motive...», pp. 12-15 i 21.

país, tot impulsant la producció real, tant de les mines com de les granges.¹⁸ Es van començar a valorar de forma més seriosa les possibilitats de l'agricultura com a font de creixement econòmic i de generació d'ingressos, i el 1897 es va fundar el Departament d'Agricultura.

El govern va oferir als possibles immigrants una sèrie d'ajuts i facilitats si volien traslladar-se a Rhodèsia i fer-hi de grangers, com ara el pagament als colons que disposessin d'un mínim de 500 lliures de capital de la meitat del preu dels passatges de segona classe per als membres de la seva família. També es van elaborar plans per atreure determinats grups específics de colons, com ara els voluntaris dels cossos expedicionaris arribats amb motiu de la guerra bóer, un cop fossin desmobilitzats.¹⁹ El nombre de colons augmentava gradualment, i els europeus es van anar establint en districtes abans poc ocupats, com ara Lomagundi.²⁰

De tota manera, els resultats no van ser massa destacats. El país s'estava recuperant de la revolta, una epidèmia de pesta bovina havia liquidat la majoria del bestiar, i la guerra bóer va entrebancar l'arribada de colons durant un temps. Les condicions de vida a la colònia tampoc eren especialment atractives. Durant l'època de pluges la malària i altres febres afectaven molt als europeus, i el grau de mortalitat era força elevat.²¹ Entre alguns sectors de l'opinió pública a Rhodèsia i Sud-àfrica seguia existint l'opinió que el país no era bo per a la població europea. Un anglès resident, Stanley Hyatt, pensava que Rhodèsia era «un país desamparat, un país completament inadequat per a l'ocupació per part dels blancs».²² A més, molts dels immigrants nous no tenien experiència agrícola prèvia, i els qui la tenien desconeixien les característiques del territori i els seus animals.²³

Reformes administratives i canvis legislatius

La constatació d'aquesta realitat va portar la Companyia a reconsiderar la política seguida fins aleshores. El 1903 es van reformar i expandir els Departaments de Terres i Agricultura i es va intentar modificar les lleis que regulaven les condicions d'accés a la terra, per mirar d'evitar l'acaparament de grans extensions en mans de propietaris que no en feien gairebé cap ús productiu. La BSAC es trobava enfrontada a demandes contradictòries per part d'alguns sectors de la població europea, que es queixaven de la quantitat de terra bloquejada en mans d'empreses especulatives, però alhora reclamaven condicions d'ocupació més flexibles i no volien clàusules que obliguessin a una ocupació efectiva com a condició per accedir a la propietat.²⁴

18. I. Phimister, *An Economic and Social History...*, pp. 58-59.

19. *The BSAC Directors' Report, 1899-1900*, p. 18.

20. S. C. Rubert, «You have taken my sweat...», pp. 24-26.

21. M. G. B. Rooney, «European Agriculture in the History of Rhodesia...», pp. 75-76.

22. S. P. Hyatt, *The Old Transport Road...*, p. 169.

23. M. G. B. Rooney, «European Agriculture in the History of Rhodesia...», p. 73.

24. R. Palmer, *Land and Racial Domination...*, pp. 60-61; A. M. Keppel-Jones, *Rhodes and Rhodesia...*, pp. 581-583.

Segons la Land Occupation Conditions Ordinance aprovada el 1900 els amos de granges adquirides sota les condicions ofertes als voluntaris del 1890 i 1893 seguien exempts de l'obligació d'ocupar-les, així com els beneficiaris d'«excepcions».²⁵ La resta quedaven sotmesos a una clàusula d'ocupació, que estipulava uns requeriments mínims d'utilització, que podien ser de terra conreada, d'animals pasturant, d'arbres plantats o d'edificis construïts. En cas d'incompliment, la propietat retornava a la Companyia. Els termes d'aplicació d'aquesta clàusula, però, eren molt benèvols. Si es complien durant tres anys, la clàusula quedava eliminada. Es podia pagar una multa en lloc de satisfer els requeriments d'ocupació, i si la multa es pagava deu anys, també implicava l'eliminació de la clàusula en el futur. Per mirar de recuperar part de la terra distribuïda els anys 1890s es va promulgar la Government Notice n.º 274, que permetia a un granger cedir un terç de les seves terres a l'Estat, a canvi de quedar exempt de les condicions i requisits d'ocupació en els dos terços que conservava. Tot i que el nombre de colons que van fer ús d'aquesta possibilitat va ser limitat, la Companyia va recuperar 954.210 acres, 358.000 dels quals van ser atorgats a grangers que prometien fer-ne un millor ús que els anteriors propietaris.²⁶

Malgrat els petits avenços obtinguts, a finals del 1904, Champken, un colon, seguia protestant pel fet que «grans extensions de terra estan bloquejades per les Companyies», i reclamava que «les Companyies que no ocupen aquestes àrees d'acord amb la llei de la terra han de ser obligades a renunciar-hi i no se'ls ha de permetre l'opció de pagar una tarifa d'exempció».²⁷ L'any 1905 es va modificar l'Ordinança del 1900, incrementant els requisits per poder dir que una finca estava «ocupada», però la possibilitat de pagar una tarifa que substituís el compliment de la llei no va ser abolida.²⁸ Una proposta anterior de Milton, l'Administrador, per tal de taxar la terra no usada tampoc no es va dur a la pràctica per por d'espantar els futurs inversors.²⁹ Milers d'acres van continuar sense ocupants ni aprofitament reals.

Estudis i propostes de la BSAC

En vista dels escassos resultats que s'havien assolit fins aleshores, la BSAC va decidir enviar a Rhodèsia un expert britànic, C.D. Wise, per tal de fer un estudi de la situació sobre el terreny. Wise va visitar el país entre desembre del 1905 i març del 1906 i va lliurar un informe que seria molt influent a l'hora de dissenyar la política colonitzadora de la Companyia.

Aconsellava la cessió en arrendament o la venda a preus assequibles de blocs de terra de la BSAC als europeus nousvinguts. Marandellas i Lomagundi li semblaven els dis-

25. *Minutes of the Legislative Council. Second Session. First Council. 21st to 31st March. 1900.*

26. R. Palmer, *Land and Racial Domination...*, pp. 60-61.

27. «The Farmers' Conference...», p. XXXIII.

28. H. Weinmann, *Agriculture Research...*, pp. 143-144.

29. M. G. B. Rooney, «European Agriculture in the History of Rhodesia...», pp. 62-63.

trices més addients. Calculava que cada colon havia de disposar com a mínim d'unes 700 lliures per pagar-se el passatge, la casa on viuria i els mobles, les eines i bestiar que li calguessin, els salaris dels treballadors i les quotes d'arrendament o venda del primer any, i la seva pròpia manutenció. Creia que el granger havia de tenir experiència prèvia en el sector, i per ensenyar als qui no la tinguessin, proposava l'establiment de Granges Centrals. En aquestes propietats de la Companyia, un immigrant hi residiria durant un any, treballaria en tasques agrícoles i ramaderes, i aprendria l'ofici. Un cop estés prou preparat, podria instal·lar-se a la seva pròpia terra.³⁰ Estava ben clara l'aposta pels grangers amb propietats petites i mitjanes (segons els estàndards dels europeus de l'Àfrica Austral) davant de les grans companyies comercials. Wise creia que «com més petites siguin les parcel·les, de forma raonable, millor per a la prosperitat del país; el què volem són homes ocupant la terra, i l'home que comença a petita escala, que gestiona el seu propi negoci i s'hi manté, és l'home que prosperarà».³¹

G.M.Odlum, un dels oficials del Departament d'Agricultura, ho veia igual, i era molt crític amb l'actuació de les Companyies. L'any 1904 deia: «Lamentablement molta terra bona adequada per a la colonització està en mans de Companyies i individus privats que no n'estan fent res». I l'any següent escrivia:

És lamentable que les diverses companyies dedicades a l'agricultura no hagin obtingut resultats proporcionals a les seves inversions i oportunitats. El granger individual en la majoria de casos està desenvolupant la seva granja i fent-la rendible, malgrat que es veu entrebancat per la manca de capital suficient (...) Les companyies que actualment intenten fer conreus gairebé en tots els casos tenen pèrdues, malgrat que disposen de les àrees més bones per a l'agricultura.³²

Quinze anys després de l'inici de l'ocupació del territori, els oficials de la BSAC més familiaritzats amb els afers agrícoles reclamaven una política inversa a la que s'havia formulat el 1890, i defensaven els colons individuals davant de les corporacions comercials.

Esperances i problemes de la colonització

A Rhodèsia hi havia un acord general entre l'Administració i els colons sobre la conveniència d'augmentar la immigració blanca. Odlum tenia clar que «com més en vinguin, i com més aviat arribin, millor per tothom».³³ Gordon, un expert en irrigació del Cap convidat a visitar el país el 1907, estava segur que el país podia absorbir «molts cente-

30. C. D. Wise, «Report on Land Settlement...».

31. C. D. Wise, «Report on Land Settlement...», p. 132.

32. NAZ, G 1/9/1 Informe d'Odlum a Townsend sobre un Projecte de Colonització, sense data (sembla del desembre del 1904), i sense paginació; G. M. Odlum, «Report of Agricultural Assistant», 1905, pp. 23-28.

33. Odlum, G. M., «A Review by the Agricultural Assistant», p. 348.

nars de colons agricultors».³⁴ Els europeus residents compartien aquest objectiu. El bisbe de Mashonaland, W. T. Gaul, desitjava que Rhodèsia es convertís en un país «prou bo per atreure no només al turista i l'hoste especulador només per plaer o benefici, sinó l'home que pretén convertir-se en un *ciutadà*, arrelant la seva vida i la seva llar al sòl, i col·laborant en la creació d'una nació sud-africana».³⁵ Les expectatives dels grangers ja establerts eren encara més exagerades. A la seva Convenció, el President afirmava: «La principal cosa que li manca al país és població. Si podem aconseguir que mig milió d'homes enèrgics s'estableixin i facin la seva llar aquí, tindrem un dels millors països del món».³⁶

Les coses no estaven tan clares a l'hora de decidir el tipus de colon més adequat i quin havia de ser el seu origen. Odlum apostava per gent de classe mitja provinent del Regne Unit o alguna altra de les seves colònies, i dels Estats Units, «no per la raó que siguin els treballadors més durs, sinó perquè esdevenen els millors ciutadans en general». També tenia bona opinió dels escandinaus, però amb limitacions:

Treballen més durament i tenen més èxit sota circumstàncies adverses que el granger britànic. Sempre són lleials al nou país, però la primera generació sovint està afectada per idees petites, i no són exactament la gent que voldria com a veïns o que hi confiaria en temps de grans crisis. La segona generació sempre està més educada i té idees més obertes que la primera; i la tercera generació és tan bona com qualsevol país pugui desitjar. Un nombre considerable d'aquesta gent és una cosa bona per a un nou país, però no massa, si el que Rhodèsia vol és una població de mentalitat oberta, educada (...).³⁷

Gordon, en canvi, estava convençut que «l'home que probablement seria més útil ara mateix per desenvolupar els recursos agrícoles de la colònia seria un plantador experimentat de l'altiplà de Nilgiris al sud de l'Índia». Com que el clima de Rhodèsia i Nilgiris eren semblants, segurament els mateixos productes s'hi podrien conrear.³⁸ On hi havia més coincidència era en la voluntat d'evitar l'arribada de més afrikaners. Odlum no els volia:

Ja tenim massa colons holandesos de la classe més baixa (...) i si el país ha de ser de tal manera que un britànic en pugui estar orgullós és l'hora que s'aturi l'arribada de més gent d'aquesta classe. Hi ha prou homes bons al món buscant un nou país per instal·lar-s'hi, com perquè sigui innecessari que s'encoratgi aquest element incompetent.³⁹

34. NAZ, A 11 2/2/1-2 «Mr.Gordon's Report supplementary notes», sense data, p. 2.

35. Carta a l'editor, *Rhodesian Agricultural Journal*, vol. 3, n.º 4, abril, 1906, pp. 378-379. Èmfasi a l'original.

36. NAZ, G 1/9/1 «Opinion of the Farmers' Convention». Informe sobre l'opinió dels grangers en referència a un Pla de Colonització, sense data, probablement finals del 1904.

37. NAZ, G 1/9/1 Informe d'Odlum a Townsend sobre un Projecte de Colonització, sense data (sembla del desembre del 1904), i sense paginació.

38. NAZ, A 11 2/2/1-2 «Mr.Gordon's Report supplementary notes», sense data, p. 2.

39. NAZ, G 1/9/1 Informe d'Odlum a Townsend sobre un Projecte de Colonització, sense data (sembla del desembre del 1904), i sense paginació.

L'Administració a Rhodèsia volia encoratjar l'arribada d'immigrants, però els recursos financers de què disposava eren limitats, i no es volia instaurar una política de subsidis generalitzats. Els oficials i els especialistes contractats pel govern sempre havien mostrat reticències cap a les subvencions permanents. Sobre els nous colons, Wise pensava que s'«han d'assistir aquests homes fins on sigui possible de forma raonable, sense mirar-los».⁴⁰ De la mateixa manera, P. J. Hannon demanava que s'ajudés als grangers, «però el suggeriment que aniria a favor de l'interès de l'agricultura a qualsevol país que l'Estat subsidiés indiscriminadament o fes avançaments per al desenvolupament de les granges sense que sigui ben entesa la condició de l'autoajuda i l'esforç propi, seria una completa falàcia».⁴¹ A més, les possibilitats d'ajut directe es van veure seriosament limitades per la negativa del Colonial Office a acceptar la creació d'un deute públic de 250.000 lliures per finançar l'assistència a l'agricultura europea.⁴²

Programes de colonització

En els primers anys del segle es van assajar diversos projectes de colonització adreçats a col·lectius específics d'inmigrants, que havien d'arribar junts, no individualment. La majoria no van tenir massa èxit, o es van abandonar en les primeres etapes. La United Rhodesia Gold Fields (URGF), subsidiària de la BSAC, va crear l'any 1902 la Rhodesia Lands Ltd., una filial que s'havia de dedicar a atreure colons, que s'establirien en terres de la companyia, hi rebrien entrenament i més tard anirien a granges pròpies. La URGF va traspasar a la Rhodesia Lands totes les seves propietats, uns 200.000 acres.⁴³ L'any 1904 el Coronel Raleigh Grey, director de la URGF, va ser contactat per un colon suec, el baró Van Holstein, que li va proposar que fessin venir grangers escandinaus perquè s'establissin al país. Grey ho va consultar al govern, demanant-los que, tal com era pràctica habitual, es fessin càrrec de la meitat de les despeses de viatge dels colons i les seves famílies. Milton li va prometre ajut, però la BSAC ho va refusar «en vista de la posició financera actual i prevista».⁴⁴ Un pla per instal·lar seguidors de l'Exèrcit de Salvació a terres propietat del ferrocarril, els anys 1903-04, i el Projecte Guidotti, que va concedir parcel·les a 10 grangers italians el 1906 i el 1907, tampoc van funcionar.⁴⁵

Rhodèsia va atreure l'atenció de Kingsley Fairbridge, un jove britànic que havia viscut uns anys al país i que volia alleujar les penúries dels sectors més necessitats de la societat britànica. Després de visitar els barris més degradats de Londres, Leeds i Edimburg, «vaig fer la inevitable comparació entre aquestes grans ciutats superpoblades i la manca de po-

40. C. D. Wise, «Report on Land Settlement...», p. 127.

41. P. J. Hannon, «Agricultural Co-operation in Rhodesia», p. 167.

42. V. E. M. Machingaidze, «The Development of Settler Capitalist Agriculture...», p. 8. M. G. B. Rooney, «European Agriculture in the History of Rhodesia...», p. 63.

43. *The BSAC Directors' Report, 1901-1902*, p. 25.

44. NAZ, A 11 2/2/1-2 Carta de Grey a Milton, 23/2/1904; carta de Milton a Grey, 26/2/1904 i telegrama de L. L. Michell a Milton, 2/3/1904.

45. M. G. B. Rooney, «European Agriculture in the History of Rhodesia...», pp. 110-111.

blació a Sud-àfrica». Se li va acudir la idea d'enviar nens orfes a Rhodèsia i altres colònies, i ensenyar-los a dur una granja: «Les vides dels nens es malgastaven mentre l'Imperi demanava homes a crits. Hi havia cases d'acollida plenes, orfanats plens –i manca de grangers». Va demanar a la BSAC la cessió de terres on iniciar el seu pla, però el 1909 la Companyia ho va refusar perquè considerava que el país encara no estava preparat per a aquests projectes. Fairbridge tirarà endavant la seva proposta a Austràlia i el Canadà.⁴⁶

Educació tècnica i preparació dels colons

Wise havia deixat clara al seu informe la conveniència que els nous immigrants europeus disposessin de coneixements agraris i experiència prèvia en la gestió de granges: «Hem d'aconseguir la classe adequada d'homes –homes que hagin nascut a la terra, i que entenguin el negoci. L'home que pot llaurar, collir, segar, munyir, i fer la feina de la granja ell mateix tindrà èxit».⁴⁷ Però els requeriments de capital mínim i els prejudicis socials i culturals de bona part de l'Administració van dificultar l'arribada de persones d'origen pagès –entès com a treballadors del camp– i van potenciar la immigració de colons de classe mitja-alta, molt sovint sense preparació tècnica ni coneixements del sector agrícola. El què es demanava era la possessió d'un mínim capital previ i una educació i origen social «correctes».⁴⁸ En vista de la manca de preparació de molts colons, es van començar a desenvolupar Granges Centrals a diverses finques de la BSAC.⁴⁹ També es va incentivar els grangers veterans a contractar immigrants recents, que així aprendrien a portar una explotació.⁵⁰

Els objectius contradictoris a l'hora de triar els nous colons van tenir com a resultat la presència a les granges de molta gent poc preparada. Odlum, que es queixava que molts europeus no sabien tractar ni dirigir els seus treballadors africans,⁵¹ era el primer a fer propaganda de les bondats de la vida a les granges rhodesianes:

El canadenc treballa molt dur per allò que obté, el rhodesià supervisa la feina dels seus treballadors nadius, i troba temps per caçar, fer esport i per a l'esbarjo. El treball dur dóna resultats a Rhodèsia com a tot arreu, però l'esforç esgotador característic d'Amèrica generalment no es considera essencial per a l'èxit.⁵²

46. K. Fairbridge, *The Story of Kingsley...*, pp. 127-131, 142-143 i 170-171.

47. C. D. Wise, C. D., «Report on Land Settlement...», pp. 127-128.

48. D. Kennedy, *Islands of White...*, pp. 5-6; F. Dotson, i L. O. Dotson, «The Economic Role...», pp. 577-580.

49. H. Weinmann, *Agriculture Research...*, pp. 147-147; V. E. M. Machingaidze, «The Development of Settler Capitalist Agriculture...», pp. 8-10.

50. *Departmental Notice* on el Departament d'Agricultura demanava als grangers que li fessin arribar les condicions de contractació de «joves anglesos» que volien aprendre l'ofici, *Rhodesian Agricultural Journal*, vol. 3. n.º 1, octubre, 1905, p. 216.

51. G 1/9/1 Informe d'Odlum a Townsend sobre un Projecte de Colonització, sense data (sembla del desembre del 1904), i sense paginació.

52. G. M. Odlum, *Agricultural and Pastoral...*, pp. 4 i 9.

Una colonització limitada

La població europea i el nombre de grangers van anar creixent. Odium explicava com «homes que, dos anys enrere, s'embarcaven en l'agricultura amb el propòsit de superar un període de depressió, amb la idea d'entrar en altres sectors industrials més tard, ara han après que l'agricultura és, després de tot, la indústria més sòlida i segura».⁵³ Un any més tard, el Secretari d'Agricultura, Townsend, confirmava l'augment d'agricultors que, en part, eren antics transportistes.⁵⁴ Però els intents de la BSAC per atreure colons es veien dificultats, pels problemes econòmics locals –sobretot l'oscil·lació de preus agraris i una epidèmia de Febre de la Costa Africana entre el bestiar– i per la competència d'altres colònies, com ara el Canadà, Austràlia, Nova Zelanda i, en menor mesura, Kenya, que també estaven rebent fortes onades migratòries des del Regne Unit. Els plans de colonització de Rhodèsia van donar un resultat molt escàs: l'any 1901 hi havia poc més d'11.000 blancs al país, i l'any 1907 només se'n comptabilitzaven 13.900. L'increment de grangers era igualment prou feble: l'any 1904 es calculava que el 13% dels europeus es dedicava a feines lligades amb l'agricultura, i el 1907 era només el 15%.⁵⁵

Les reformes del 1907-1908

El 1907 la BSAC ja estava convencuda que la mineria no proporcionaria els ingressos i beneficis que els accionistes esperaven, i va decidir refermar l'aposta que, tímidament, havia fet el 1903 per impulsar l'agricultura a través de l'increment del nombre de grangers.⁵⁶ La gestió de les terres de la Companyia i les concessions a nous immigrants van ser transferides del Topògraf General al Departament de Colonització de Terres (amb una Oficina de Propietats), i Wise en va ser posat al capdavant com a Director de Colonització.⁵⁷

D'entrada, era necessari afrontar el problema recurrent dels milions d'acres infrautilitzats. Però era complicat legalment imposar un canvi en les condicions originals d'ocupació o propietat d'una terra un cop s'havien acordat i signat. Una de les fórmules proposades era la taxació de les terres que no s'utilitzessin, i el president de la Rhodesia Agricultural Union ho va reclamar el 1911.⁵⁸ La BSAC va plantejar-s'ho cap a finals del període que estem estudiant, tot i que la seva visió era ambivalent. Wilson Fox, el 1913, negava que tanta terra estés «bloquejada» per les grans companyies, i criticava els grangers: «l'home que vol comprar una granja que els seus recursos no permeten aprofitar en

53. «Report of Agricultural Assistant», 1906, p. 21.

54. NAZ, T 2/3/3 Informe de Townsend al Tresorer sobre la seva visita a les granges de diversos districtes, datat l'11 de setembre de 1907, pp. 1-2.

55. D. Kennedy, *Islands of White...*, Table 4, p. 197 i Table 5, p. 198.

56. R. Palmer, *Land and Racial Domination...*, pp. 80-81; V. E. M. Machingaidze, «The Development of Settler Capitalist Agriculture...», p. 48; L. H. Gann, *A History of Southern Rhodesia...*, p. 167.

57. *Official Yearbook*, 1924, p. 132; T. W. Baxter, *Guide to the Public Archives...*, pp. 165-166.

58. R. A. Fletcher, «Agricultural Union Congress...», p. 887.

una escala adequada, és un especulador immobiliari gairebé igual que el gran propietari a qui vol comprar-li». Tot i així, pensava que «l'opinió està madura» per a algun tipus «d'impost o expropiació, o les dues coses» de les terres infrautilitzades. Ell hi veia sobretot un avantatge polític: «Un argument popular en contra de l'administració de Carta és que mentre la Companyia governi, no hi ha cap possibilitat que es permeti legislació dirigida contra els terratinents. Propostes d'aquest tipus, per tant, crec que arribarien com una sorpresa gran i benvinguda», millorant la imatge de la BSAC davant dels colons.⁵⁹ Però l'esborrany d'impost sobre la terra que es va discutir al Consell Legislatiu un any més tard va ser retirat davant la impossibilitat d'arribar a un consens entre el govern i els diputats electes.⁶⁰ L'altre punt que preocupava els grangers i que, segons ells, retardava l'expansió agrícola i l'arribada de més colons era la manca de seguretat que oferien els títols de propietat o ocupació davant dels miners. Per tal de facilitar-los la feina, els prospectors podien usar lliurement l'aigua i la fusta d'una granja. La legislació va ser efectivament canviada a partir del 1908, i es van afirmar els drets dels grangers sobre les seves terres, però es van preservar la majoria de drets dels miners.⁶¹

En general, malgrat les declaracions a favor d'una legislació més favorable a la colonització de la terra, les millores realment efectuades van ser escasses o parcials, i els resultats limitats. En visitar la regió d'Inyati, a Matabeleland, el 1914 Eric Nobbs, el Director d'Agricultura, encara es lamentava que «al llarg de 30 o 40 milles tot el país està retingut en grans blocs, en la seva major part per companyies o sindicats, i no és utilitzat, tot i que posseeix grans possibilitats per a la ramaderia, i en algunes parts àrees adequades per al conreu». També va visitar la vall del riu Bubi «la llargària de la qual està demarcada en grans blocs, actualment desocupats».⁶²

A la recerca de nous colons

La nova Oficina de Propietats va aconseguir posar una mica d'ordre en el procés de venda de les parcel·les i, per reforçar la captació de colons, es va obrir una Oficina d'Emigració a Londres i, poc després, s'hi va afegir una sucursal a Glasgow.⁶³ El debat sobre les característiques que havien de tenir els nouvinguts va continuar, especialment pel que feia a orígens nacionals, capacitació professional i capital disponible.

Pel que feia al capital, Newton, el Tresorer, pensava que 750 lliures podrien ser suficients. Per contra, colons com el Tinent Coronel Weston Jarvis deien que això era massa, i que es podia engegar una granja petita amb 300 o 500 lliures. El Marquès de Win-

59. *Memorandum by Mr. H. Wilson Fox...*, 1913, pp. 28 i 54-55.

60. *Minutes of the Legislative Council. First Session. Sixth Council. 15th-17th April, 4th-26th May, 8th-10th June, and 5th-22nd October. 1914*, p. 223.

61. P. F. Hone, *Southern Rhodesia*, pp. 295-297; «Editorial», *Rhodesian Agricultural Journal*, vol. 11, n.º 3, Febrer, 1914, pp. 337-339.

62. E. A. Nobbs, «Farms and Farming...», 1914, pp. 550-551.

63. R. Palmer, *Land and Racial Domination...*, p. 81; *The BSAC Directors' Report*, 1909, p. 17; *The BSAC Directors' Report*, 1910, p. 59; *Official Yearbook*, 1924, p. 232.

chester, en nom de la BSAC, va repetir la visió oficial: els immigrants que calien eren els que disposaven de diners, i Rhodèsia no era un país per anar-hi a treballar: «No és bo per a un home anar i oferir la seva feina al costat de la del negre. El granger no pot permetre's l'ús de mà d'obra blanca, perquè en pot obtenir de negra molt més barata».⁶⁴ En general els paràmetres per a la selecció de colons es van mantenir: anglesos o sud-africans anglòfons i amb capital. La Companyia i l'Administració no veien amb bons ulls la possibilitat d'incrementar la comunitat afrikaner o l'establiment d'una comunitat de blancs pobres. Això sí, es va rebaixar una mica la inversió inicial que s'esperava. El 1909 700 lliures eren considerades suficients.⁶⁵

A partir d'aquell any el nombre de colons arribats a Rhodèsia va créixer significativament, així com la quantitat de granges que s'ocupaven o adquirien. El 1910 Nobbs informava dels resultats d'un cens que indicava que al país hi havia 1.470 granges ocupades (990 a Mashonaland i 480 a Matabeleland), i es congratulava que «el granger mitjà a Rhodèsia és un home de substància».⁶⁶ Segons les dades de la Companyia, el 1909 s'havien establert 863 colons nous en granges, el 1910 n'havien arribat 403 (comptant les famílies complertes) i entre el 1911 i el 1912 1.074.⁶⁷ S'ha calculat que entre el 1907 i el 1911 el nombre de grangers a Rhodèsia va augmentar en un 82%.⁶⁸

Un altre factor que contribuïa a l'augment del col·lectiu de grangers era el nombre creixent de miners o de colons urbans que decidien invertir i dedicar-se a l'agricultura. Alguns d'ells estaven comprant terra amb la previsió d'establir una granja o un ranxo en el futur. Altres ja feia temps que posseïen terres, que havien deixat al càrrec d'un empleat europeu, o s'hi estaven traslladant personalment. Percy Hone indicava com, amb freqüència, aquests grangers tenien més èxit que els nousvinguts, ja que coneixien el país i podien usar els contactes comercials que havien establert en les seves ocupacions anteriors.⁶⁹ El 1912 la BSAC informava d'un augment substancial de la demanda i dels preus de la terra a les àrees properes a Salisbury, Gwelo o centres miners com Hartley, Gatooma o Odzi.⁷⁰ I el 1914 es felicitava de la contínua inversió en terres per part dels miners: «Això és clarament un bon signe; mostra que no tot l'or extret de les mines està marxant del país; i també mostra que hi ha força confiança en el futur agrícola del Territori».⁷¹

El creixement del nombre de grangers va provocar una expansió territorial gradual, a mesura que s'anaven omplint les zones més properes a les ciutats, mines o ferrocarrils. Alguns colons optaven per adquirir propietats més barates en zones més allunyades.

64. R. Wallace, «Rhodesia and its Agricultural...», pp. 384-391.

65. D. Kennedy, *Islands of White...*, pp. 36-38; V. E. M. Machingaidze, «The Development of Settler Capitalist Agriculture...», pp. 32-34; R. Hodder-Williams, *White Farmers in Rhodesia...*, pp. 45-48.

66. *Report of the Director...*, 1910, p.1.

67. *The BSAC Directors' Report*, 1909, p. 14; *Report of the Acting...*, 1910, p. 58; *The BSAC Directors' Report*, 1912, p. 22.

68. E. Schmidt, *Peasants, Traders, and Wives...*, p. 66.

69. P. F. Hone, *Southern Rhodesia*, pp. 354-355.

70. *The BSAC Directors' Report*, 1912, p. 55.

71. «Editorial». *Rhodesian Agricultural Journal*, vol. 11. n.º 8, Desembre, 1914, p. 1.124.

Nobbs explicava com a Salisbury, Gwelo, Hartley, o Enkeldoorn molts grangers «gairebé invariablement han comprat terra més lluny amb l'objectiu de reclamar les àrees salvatges». L'arribada d'immigrants ho afavoria, ja que alguns residents més antics els venien les seves propietats –a preus alts– i se'n compraven d'altres, més barates, en zones perifèriques: «Això és un bon senyal, ja que el nouvingut amb capital pot ocupar una parcel·la que ja està en condicions productives, mentre que el veterà amb diversos anys d'experiència és més capaç que l'estrany d'ocupar terra nova i convertir-la en una granja». ⁷²

El replantejament de la política de colonització

A partir del 1912, però, la BSAC va voler replantejar-se la política de colonització i, sobretot, de distribució de terres entre els immigrants. Es va encomanar a Wilson Fox que avalués la situació i suggerís el millor camí de cara al futur. Va escriure dos informes, el 1912 i 1913, que van marcar les directrius bàsiques d'actuació de la Companyia. En primer lloc, dubtava de les propostes més exagerades d'immigració: «No anticipo que mai hi hagi una gran densitat de població europea a Rhodèsia». Però afirmava rotundament la necessitat de prioritzar la terra com a indústria bàsica del país i font d'ingressos de la Companyia, per davant de mines i ferrocarrils: «en qualsevol moment que un o altre d'aquests actius s'hagi de sacrificar parcialment, els interessos de la terra han de rebre la primera consideració».

Fins aleshores la BSAC havia venut la terra als colons a preus «considerablement per sota del seu valor econòmic real» i això s'havia d'acabar. No va ser bona idea oferir terra fàcilment a les grans companyies a canvi d'una possible inversió, ni era bo ara fer el mateix simplement amb l'esperança d'incrementar la població blanca. Tot i que era probable que la Carta de govern de la Companyia sobre el país fos renovada el 1914, seria només per deu anys, i calia treure benefici de la terra abans de traspasar el territori a Londres o a Sud-àfrica: «El problema és assegurar el màxim de resultats en el mínim de temps (...). El temps, en termes polítics, corre en contra d'ella [de la BSAC], i és un cas d'ara o mai». Per tant, calia pujar els preus de la terra que es venia. ⁷³

La idea que potser no es podrien fer venir tants immigrants i que oferir-los terra barata només per fer créixer el nombre de blancs era un error va començar a ser expressada amb més o menys claredat per altres sectors de la BSAC. El 1913 Jameson deia als accionistes que a Rhodèsia «no sé si és una maledicció o una benedicció (...) tenim una població nativa gran, saludable, prolífica i creixent» i calia no oblidar-ho a l'hora de promocionar la colonització. I el *Rhodesian Herald* del 29 d'abril del mateix any era més clar:

72. *Report of the Director...*, 1911, p. 5; *Report of the Director...*, 1912, p. 5.

73. *Memorandum by Mr. H. Wilson Fox...*, 1912, pp. 9, 12 i 14-18.

El tranquil convenciment que un país amb una gran població indígena està «buit», i per tant obert a la immigració il·limitada d'europaus de l'estranger és absurd, però aquesta forma de raonar és comú per tot Sud-àfrica, excepte potser entre els mateixos grangers, i a Rhodèsia, aparentment no es pot aplicar ni tan sols aquesta excepció (...) qualsevol intent, per molt ben intencionat que sigui, d'inundar el *veld* sud-africà o rhodesià amb una classe d'immigrant que està omplint «els amplis espais buits» de les praderies canadenques o el camp australià seria un fracàs evident des del principi.⁷⁴

Aquests plantejaments, però, eren minoritaris i poc populars a Rhodèsia, i Fox ho sabia. Ell era ben cru a l'hora de marcar els objectius de la Companyia:

Els accionistes mai s'han adonat que el problema de la Junta és promoure la colonització, no l'emigració, i que la colonització només s'ha de veure com un mitjà per a un fi, és a dir: guanyar el màxim de diners possibles per als accionistes gràcies a la terra de la Companyia. No seria possible oferir explicacions clares (d'això) sense al mateix temps unir totes les seccions de Rhodèsia contra la Companyia.

Es produiria una gran crisi

si s'admetés que la Companyia estava adoptant deliberadament una política que pogués tenir l'efecte de restringir temporalment la colonització amb el propòsit de guanyar més amb una terra que la comunitat afirma que no li pertany. No puc pensar en res més ben calculat per aixecar una tempesta. Per tant, si es decideix adoptar la política recomanada, s'ha de fer gradualment, amb compte, i sobre tot sense explicació.

Era necessari allargar al màxim el termini de jurisdicció administrativa de la BSAC sobre el país, perquè així es podria vendre molta terra als nous preus, i «seria més petita l'àrea que quedaria per ser adquirida pel nou Estat» successor de la Companyia.⁷⁵

En el segon informe Fox tractava dues qüestions que preocupaven la Companyia: el tamany de les granges venudes i la seva situació geogràfica. En primer lloc, en vista del procés que hem comentat d'extensió de les àrees que s'estaven colonitzant, aconsellava centrar les cessions de propietats a una distància de 25 milles del ferrocarril. Mentre Nobbs estava satisfet per l'ocupació de nous territoris, per a Fox si els colons s'escampaven provocaven un augment de despesa: carreteres, expansió de la xarxa ferroviària, fer-los arribar l'administració i els serveis públics, etc. En les zones més perifèriques era millor que la BSAC hi fes inversions puntuals, tot establint-hi ranxos, que més endavant podria vendre a preus superiors com a terres ja preparades per al comprador.⁷⁶

En segon lloc, volia reduir el tamany de moltes explotacions, que considerava massa grans. El nouvingut «de fet és perjudicat si se li ven més terra al principi de la que pot gestionar convenientment (...) perquè una àrea no usada haurà de ser pagada igual que

74 *The BSAC. Report of the Eighteenth...*, p. 17; Memorandum by Mr. H. Wilson Fox..., 1913, p. 7.

75. *Memorandum by Mr. H. Wilson Fox...*, 1912, pp. 27, 30 i 34-35.

76. *Memorandum by Mr. H. Wilson Fox...*, 1913, pp. 4-5, 13, 38-39 i 46-47.

la usada, i representarà una disminució d'ingressos constant durant tot el període en què queda abandonada». No volia acceptar cap demanda de terra per part de colons que ja disposessin de 6.000 acres.⁷⁷ La BSAC feia un parell d'anys que es proposava «abandonar el tipus uniforme de granja extensa que és una característica distintiva de l'agricultura sud-africana, i ajustar el tamany de les parcel·les a les capacitats del sòl i als requeriments dels sol·licitants».⁷⁸ El Secretari de la Companyia, Brodie, explicava al Representant Comercial que

la Junta està convençuda que actualment la majoria de «granges mixtes» a Rhodèsia són massa grans, i mai podran ser desenvolupades correctament amb el capital a disposició dels amos actuals. Prova d'això es pot trobar en el fet que molts amos estan començant a vendre una part de les seves granges per obtenir capital per invertir en la resta.

Per tant, «la vella unitat de 3.000 acres o similars hauria d'abandonar-se completament, i (...) l'única consideració important en el futur hauria de ser el tamany que pot ser usat més econòmicament» en funció de les característiques del sòl.⁷⁹

Finalment, Fox va aportar una sèrie d'indicacions sobre el tipus de colons que Rhodèsia havia de buscar. Els grangers amb capital eren òbviament «els que més es necessiten», però «els més difícils d'obtenir». Els agricultors amb experiència, però amb poc capital, eren el grup «més prometedor per als propòsits rhodesians», ja que coneixien la feina i «homes joves d'aquesta classe amb disposició aventurera esdevenen colons excel·lents». Seguint amb les preferències expressades per Odlum anys abans, creia que, si no se'n trobaven suficients de britànics, estaria bé buscar-ne a l'estranger, sobretot a Escandinàvia: «Homes d'aquesta classe estan acostumats a una vida dura i no s'espanten per les condicions que dissuadeixen el granger britànic ordinari». Els treballadors provinents de granges angleses no eren tan bona opció, però se'ls podria acceptar si no sorgien prou colons de les dues classes anteriors, i si es tenia en compte que «un nivell d'intel·ligència i d'educació més baix, i la possessió d'un capital més limitat ha de ser asumida». Els «colons cavallers» amb capital ja podien establir-se pel seu compte i no necessitaven programes públics d'ajut. En canvi, sí que s'havia d'encoratjar l'arribada de «fills de cavallers amb mitjans, que desitgen oferir als seus nois una carrera quan surtin de les escoles privades o universitats, i que estan disposats a ajudar-los a començar en la vida amb considerables quantitats de capital». Eren intel·ligents i educats, i només caldria oferir-los una bona preparació tècnica en agricultura quan arribessin. Un cas semblant, però menys òptim, seria el de fills de gent de classe mitja i baixa «que tinguin intel·ligència i gust per a la vida rural».

Per a tots els immigrants s'havien de millorar les condicions d'acollida: ensenyar-los l'ofici si no el coneixen, vendre'ls terra ja «preparada» per al conreu i deixar-los diners a través d'un Land Bank. Fox advertia que caldria competir amb altres territoris per atreu-

77. *Memorandum by Mr. H. Wilson Fox...*, 1913, pp. 36 i 51.

78. *The BSAC Directors' Report*, 1911, p. 14.

79. NAZ, T 2/3/7 Carta de Brodie al Representant Comercial, BSAC, Inskipp, 11/1/1913.

re els millors colons, i s'havien d'estudiar els mètodes de colonització que utilitzaven, sobretot a Austràlia i Nova Zelanda. Aquesta competència probablement obligaria «a acontentar-se per força amb quelcom menys que el millor». Tot i les prioritats que ell mateix havia marcat, «una Colònia que requereix colons avui en dia ha d'estar preparada en bona part a acceptar i utilitzar tan bé com pugui l'amateur seleccionat amb cura».⁸⁰

Les propostes d'actuació de Fox van ser assumides en general, tot i que no completament, per la BSAC, però es van posar en marxa de forma desigual. La reducció de l'extensió de les granges, desitjada per la Companyia, es va assolir parcialment. El 1912 Nobbs informava que «no hi ha dubte que actualment el procés de subdivisió de granges i d'ocupació d'àrees més petites del que anteriorment es considerava factible està en marxa discretament, però amb força freqüència».⁸¹ De fet, tenia por que s'estés anant massa lluny, ja que en una visita al districte de Mazoe, va veure que «diversos homes han comprat darrerament parcel·les tan petites com ara de 500 o 700 acres per conrear-hi, i que, sense irrigació, és certament poc per a les condicions preponderants».⁸² En l'àfer del tamany de les explotacions, la BSAC coincidia amb els oficials del Departament d'Agricultura, com Mundy, que advertia contra el fet que «la tendència general és aspirar a trossos de terra més grans que els que justifiquen els fons disponibles, i (...) per tot el país la majoria de grangers tenen més terra de la que poden desenvolupar adequadament amb els seus diners».⁸³

L'augment dels preus reclamats a canvi de les noves concessions de terres sí que es va aplicar. Brodie anunciava a principis del 1913 que

l'etapa de praderies de l'agricultura i amb ella l'etapa dels pioners en la colonització de la terra s'ha de considerar com a acabada. Fins ara terra de praderies s'ha venut a grangers de praderies que hi aplicaven mètodes de praderia, i la terra, de fet, només valia preus de praderia per als qui la compraven.

Ara ja se sabia que el conreu de moltes collites era rendible, i els colons estaven disposats a pagar més. L'Oficina de Propietats havia de «cobrar preus més elevats per la terra venuda a colons».⁸⁴ Un any més tard, la BSAC refermava la seva defensa de l'augment de preus perquè a d'altres colònies britàniques la terra encara era més cara. I perquè «l'experiència ja ha ensenyat que la venda de terra a preus reventats no promou una colonització més gran o el conreu intensiu. Porta a l'especulació sense encoratjar el poblament, mentre deprecia el valor de la terra en propietat privada».⁸⁵

Aquestes mesures no van convèncer els colons. El mateix Fox reconeixia que «els intents recents per canviar els mètodes reduint el tamany de les àrees alienades a indivi-

80. *Memorandum by Mr. H. Wilson Fox...*, 1913, pp. 14, 59 i 63-65.

81. «Editorial», *Rhodesian Agricultural Journal*, vol. 11, n.º 1, Octubre, 1913, p. 12.

82. E. A. Nobbs, E. A., «Farms and Farming...», 1910, p. 58.

83. H. G. Mundy, *Sub-Tropical Agriculture...*, p. 126.

84. NAZ, T 2/3/7 Carta de Brodie al Representant Comercial, BSAC, Inskipp, 11/1/1913.

85. *The BSAC. Proposals for...*, p. 70.

duals i incrementant el preu de la terra s'han trobat amb la desaprovació popular». I una Comissió sobre el Cost de la Vida suggeria com a fórmula per reduir els preus i costos generals a Rhodèsia que es fés «qualsevol cosa que comportés un ràpid influx de població». ⁸⁶ En contra d'aquesta proposició, el preu de la terra de la Companyia va pujar de 4 xillings i 2 penics l'acre el 1913 a 6 xillings i 6 penics el 1914. Això, juntament amb un descens dels preus pagats pel tabac, va provocar una disminució de l'arribada de colons entre el 1912 i el 1914. ⁸⁷

En la qüestió del capital inicial que es requeria als immigrants, es va optar per una política flexible, en part pel convenciment expressat per Fox sobre la dificultat d'atreure prou gent «amb mitjans». Nobbs advertia que «com més capital porti al país cada immigrant individual millor, i és reconegut que hi ha poc o gens d'espai per al colon indi-gent». I la propaganda oficial adreçada als interessats deia que Rhodèsia era un país excel·lent per al «granger amb un capital moderat a la seva disposició». Però es va seguir calculant que 700 lliures podien ser suficients, lluny de les 1.000 reclamades pel Professor Wallace i alguns oficials el 1908. ⁸⁸

Els grangers: estil de vida, cultura i ideologia

El resultat de la política colonitzadora, i també de la realitat econòmica i política de l'Àfrica Austral de principis de segle, va ser una certa combinació de colons rics i de recursos limitats, d'anglòfons i d'afrikaners, amb una posició hegemònica –que no majoritària– dels britànics de classe mitja-alta. Molts dels nous grangers anglesos més influents gaudien de bones connexions socials a la metròpoli i a Sud-àfrica, i disposaven de capitals provinents de rendes familiars i herències. Altres provenien de la BSA Police, on s'havien incorporat bastants antics oficials de l'exèrcit imperial. ⁸⁹ També formaven part d'aquest grup molts sud-africans d'origen anglès, que optaven per traslladar-se a Rhodèsia. Grangers provinents de l'Estat Lliure de l'Orange o del Transvaal estaven descontents amb la perspectiva de viure sota els governs autònoms restaurats i controlats pels afrikaners. El nombre de sud-africans que compraven terra a Rhodèsia també va anar creixent, a mesura que els preus pujaven al Sud. El 1908 el Departament es felicitava per l'increment d'inmigrants «de la classe adequada», provinents del Sud, «on han tingut una dura lluita contra les condicions desfavorables pels alts preus de la terra, les sequeres i les plagues». ⁹⁰

86. *Memorandum by Mr. H. Wilson Fox...*, 1913, p. 1 i «Report of the Commission on Cost of Living in Rhodesia», citat al mateix informe, p. 12.

87. *The BSAC Directors' Report, 1913-1914*, p. 19; D. Kennedy, *Islands of White...*, p. 42.

88. «Editorials», *Rhodesian Agricultural Journal*, vol. 11. n.º 2, Desembre, 1913, p. 191; *A Land of Sunshine*, pp. 3 i 19-20.

89. R. Hodder-Williams, *White Farmers in Rhodesia...*, pp. 44-45; D. Kennedy, *Islands of White...*, pp. 13-14.

90. *Report of the Secretary...*, 1908, pp. 1-2; *The BSAC Directors' Report, 1909*, pp. 14-15 i 43; D. Kennedy, *Islands of White...*, pp. 38-40.

L'arribada de colons anglòfons de classe mitja –o amb aspiracions d'accedir-hi– va afermar la consciència que la funció del granger era supervisar la mà d'obra africana més que no pas treballar ell mateix, especialment en feines manuals. Una observadora contemporània, Ethel Jollie, emfasitzava el desig dels colons per ser autònoms: «En una granja, un home és, normalment, el seu propi amo», i tot i que considerava injust pensar que els grangers no treballaven, pensava que «només homes d'una disposició incurablement intranquil·la pateixen un excés de feina en aquesta terra afavorida». I la feina era sobretot «de naturalesa supervisora». La BSAC intentava dissuadir els immigrants que busquessin feines d'oficinista, de servents o per fer treballs manuals a les granges.⁹¹

Malgrat les prevencions de molts oficials en contra seva, els afrikaners van seguir arribant, atrets per uns preus de la terra substancialment inferiors als del Transvaal o l'Orange, i impulsats per la necessitat de noves terres que provocava la llei holandesa, segons la qual estava prohibit dividir les propietats entre els fills, i els que no eren primogènits s'havien de buscar una granja pròpia. Molts d'ells duïen una vida diferent i separada dels agricultors britànics. Es situaven més lluny dels mercats, molts vivien en cabanes, practicaven l'agricultura i la ramaderia amb la voluntat d'esdevenir autosuficients, comerciaven amb freqüència amb els seus veïns africans, i es negaven a adoptar la cultura, llengua o estil de vida dels anglòfons.⁹²

Entre certs sectors de la població anglòfona es va mantenir una actitud de menyspreu i arrogància cap a ells. Molts britànics refusaven incorporar el bilingüisme a les institucions del país, creïen que els bóers tenien simpaties «republicanes» i volien integrar Rhodèsia a la Unió, tenien por que s'incrementés el nombre de blancs pobres, aturats o semianalfabets –cosa que reduiria les distàncies entre la comunitat europea i els africans–, i pensaven que la natalitat més alta dels afrikaners acabaria per fer-los majoritaris. Un dels funcionaris del Departament d'Agricultura, Bevan, tenia una opinió pèssima dels costums i forma de vida dels afrikaners: assegurava que les morts de civils als camps de presoners anglesos durant la guerra bóer eren el resultat dels seus «hàbits antihigiènic». De tota manera, aquestes actituds no eren universals ni estrictes: la dona de Milton era d'origen afrikaner.⁹³

Colonització i modernització agrària

En els anys que van des del canvi de segle fins a la Primera Guerra Mundial, l'aposta renovada de la BSAC per la colonització de la terra i –des del 1908– la presència de Nobbs al capdavant del Departament d'Agricultura van impulsar tot un seguit de propostes i d'actuacions encaminades a incrementar el nombre de grangers europeus, i a modernitzar i intensificar les tècniques d'explotació de les seves propietats. El govern i la Com-

91. E. T. Jollie, *The Real Rhodesia*, pp. 196-197; *A Land of Sunshine*, pp. 13, 15 i 18.

92. D. Kennedy, *Islands of White...*, pp. 19-21.

93. D. Lowry, «'White Woman's Country'...», pp. 259-281; E. Bevan, «Reminiscences», pp. 78-79 i 95.

panyia van reforçar les campanyes per atreure immigrants, i aspiraven a captar nous colons amb un capital moderat i a aturar el procés d'especulació i infrautilització de la terra. Es va aplicar un augment del preu de la terra cedida als colons, amb l'esperança que el nombre de grangers creixés, però de forma controlada, i que les explotacions fossin d'un tamany adequat al capital disponible per invertir-hi. Es van reformar els títols de propietat per reforçar els drets dels agricultors davant dels miners i es van multiplicar els ajuts oficials als grangers.

Les accions empreses i els resultats assolits, però, van ser menys ambiciosos i coherents del que s'havia planejat, i un seguit d'interessos i de sectors de la població van limitar els efectes i la implementació de la política colonitzadora oficial. Els grans propietaris absentistes, molts d'ells companyies o sindicats, van aconseguir evitar l'aplicació d'un impost sobre la terra no usada. Les companyies mineres –sovint amb el suport del Secretari de Mines– van seguir exercint una influència considerable sobre la BSAC. Havien heretat un sistema de privilegis que era molt difícil de desmuntar, legalment i políticament. I la seva participació en l'economia del país no va deixar ser preponderant: el 1924 el 72% dels ingressos per exportació de Rhodèsia provenien dels minerals.⁹⁴ Els interessos miners van ser bàsics a l'hora de mantenir les restriccions en els drets d'ús dels grangers sobre les seves propietats. Igualment, l'aplicació d'una política duanera proteccionista de l'agricultura xocava amb la voluntat del govern i dels consumidors –residents urbans, empreses mineres i comercials– de reduir els costos de producció i de vida a Rhodèsia, i sobretot, amb la por de provocar una resposta equivalent per part de Sud-àfrica, que era un mercat essencial.⁹⁵ Finalment, molts dels alts funcionaris de la BSAC eren defensors de polítiques de lliure mercat i hostils al proteccionisme. El mateix Nobbs es va mostrar reticent als ajuts generalitzats i econòmicament no justificables. El nivell de suport públic no va ser tan gran com per mantenir la indústria en funcionament de forma artificial: no es va practicar una política de proteccionisme tarifari ni de preus fixats pel govern. L'establiment de comunitats europees a les colònies africanes tampoc era un objectiu ferm de Londres. Els governs liberals de principis de segle hi mostraven poc interès. Existia el convenciment que els colons serien menys rendibles que les produccions agràries africanes a l'estil de l'Àfrica Occidental, que requeririen injeccions de capital públic i que augmentarien els perills i les responsabilitats imperials en cas d'una revolta dels africans.⁹⁶

Després de moltes discussions i de l'estudi de múltiples propostes, el tipus d'immigrant pel qual es va optar no era susceptible de provocar una arribada massiva de gent. Si bé era clar que la prioritització de grans companyies havia fracassat, tampoc es va apostar per una colonització basada en un gran nombre de persones provinents de les classes pageses i treballadores d'Europa. Les condicions climàtiques i econòmiques del país i el capital necessari per posar en marxa una explotació feien evident que aquesta opció era

94. C. Van Onselen, «Worker Consciousness...», p. 239.

95. I. Phimister, «The Origins and Development...», pp. 9-30.

96. R. Hyam, *Elgin and Churchill...*, pp. 408-409.

inviablable. Les possibilitats reals de la colònia i els prejudicis socials i ètnics dels administradors es van combinar per afavorir la immigració d'anglòfons de classe mitja-alta. Aquesta tria comportava un seguit de problemes. El nombre de persones que complissin les condicions i desitgessin emigrar a Rhodèsia era limitat; calia oferir-los assistència i uns serveis que els permetessin instal·lar-se i mantenir uns estàndards de vida als quals no volien renunciar, i que costaven diners; i sovint eren gent sense coneixements previs d'agricultura i que arribaven amb la idea de «dirigir» una granja, no de fer treball manual o intensiu. A més, la prioritat que el govern atorgava a aquest tipus de colons no va evitar l'arribada d'afrikaners que es dedicaven a una agricultura propera a la subsistència, o d'anglesos amb poc capital, als quals calia oferir encara més ajut. En això, el mateix Fox va haver d'admetre que la realitat econòmica i la competència d'altres territoris colonials no permetien ser tan exigent a l'hora de triar els immigrants com s'hauria desitjat.

A més de tot això, les poblacions africanes van incrementar les seves produccions agràries i el percentatge que en comercialitzaven. Els pagesos shona i ndebele van suposar una forta competència per als agricultors europeus, com a mínim fins als anys 30.⁹⁷

El resultat de tot plegat va ser un augment de la colonització i del nombre de grangers, però lluny de les expectatives dels partidaris més optimistes de la «Rhodèsia blanca» i anglesa. La població europea del país va créixer significativament, passant de 20.800 el 1910 a 27.300 el 1915, i també va augmentar la quantitat de grangers: el 1911 hi havia 2.140 persones dedicades a l'agricultura i el 1914 ja n'eren 3.975. Tanmateix, els blancs eren encara molt pocs i la proporció de colons dedicats a l'agricultura, tot i que creixia, era petita: eren el 9% el 1911 i una mica més del 14% el 1914.⁹⁸ Pel que fa al seu origen, es calcula que l'any 1911 només el 8% dels grangers havien arribat directament del Regne Unit, i el 1913 més del 90% havien vingut de les colònies sud-africanes.⁹⁹

Les mesures de suport massiu als grangers, incloent la intervenció de l'Estat en els preus i la discriminació legal de les produccions africanes, no es van posar en marxa fins als anys 30, quan el govern estava en mans dels colons, el país estava en crisi, i l'aposta pel manteniment de la població blanca al país a qualsevol cost formava part de l'estratègia política governamental.¹⁰⁰ Però ni això ni el *boom* econòmic dels anys 40 i 50 –que va comportar un creixement espectacular de la immigració europea– van modificar l'essència de l'estructura social i econòmica dels grangers rhodesians establerta a principis de segle. Les finques van seguir essent grans, només eren parcialment utilitzades, els colons

97. E. Schmidt, *Peasants, Traders, and Wives...*; I. Phimister, *An Economic and Social History...*; R. Palmer, «The Agricultural History...».

98. Dades extretes de A. J. Wills, *An Introduction to the History...*, Apèndix VII, sense pàgina; *The BSAC. Proposals...*, p. 69; *Memorandum by Mr. H. Wilson Fox...*, 1912, pp. 3-4; i D. G. Clarke, *Agricultural and Plantation...*, p. 22.

99. V. E. M. Machingaidze, «The Development of Settler Capitalist Agriculture...», p. 34; D. Kennedy, *Islands of White...*, p. 38.

100. H. Dunlop, *The Development of European Agriculture...*, pp. 23-33; P. Mosley, *The Settler Economies...*, p. 180.

eficients es combinaven amb les explotacions dependents dels ajuts estatals, i la comunitat d'agricultors blancs era poc nombrosa. Aquest estat de coses es va perllongar fins a la independència, assolida el 1980.¹⁰¹

Bibliografia

- BAXTER, T. W. (ed.), *Guide to the Public Archives of Rhodesia*, vol. 1, 1890-1923, Salisbury: National Archives of Rhodesia, 1969.
- BEACH, David, «Zimbabwe: Pre-colonial History, Demographic Disaster and the University», *Zambezia*, XXVI (1), 1999, pp. 5-33.
- BEVAN, Ernest, «Reminiscences», National Archives of Zimbabwe, Historical Manuscripts (BE 11/7/1).
- BLAKE, Robert, *A History of Rhodesia*, Londres, Eyre Methuen, 1977.
- BLANCKENBURG, Peter von, *Large Farmers and Land Reform in Africa. The Case of Zimbabwe*, Aldershot, Avebury, 1994.
- CLARKE, D. G., *Agricultural and Plantation Workers in Rhodesia*, Gwelo, Mambo Press, 1977.
- DOTSON, F. y DOTSON, L. O., «The Economic Role of Non-Indigenous Ethnic Minorities in Colonial Africa», dins de Gann, L. H. y Duignan, P., *Colonialism in Africa*, vol. 4, *The Economics of Colonialism*, Cambridge, Cambridge University Press, Cambridge, 1975, pp. 565-631.
- DUNLOP, H., *The Development of European Agriculture in Rhodesia, 1945-1965*, Department of Economics, Occasional Paper, n.º 5, University of Rhodesia, 1971.
- , «Editorial», *Rhodesian Agricultural Journal*, vol. 11, n.º 1 (octubre de 1913), pp. 1-13.
- , «Editorial», *Rhodesian Agricultural Journal*, vol. 11, n.º 2 (desembre de 1913), pp. 189-195.
- , «Editorial», *Rhodesian Agricultural Journal*, vol. 11, n.º 3 (febrer de 1914), pp. 337-349.
- , «Editorial», *Rhodesian Agricultural Journal*, vol. 11, n.º 8 (desembre de 1914), pp. 1.113-1.124.
- FAIRBRIDGE, Kingsley, *The Story of Kingsley Fairbridge*, Oxford, Oxford University Press, 1949 (1.ª edició, 1927).
- FLETCHER, R. A., «Agricultural Union Congress, Umtali, 1911. Presidential Address», *Rhodesian Agricultural Journal*, vol. 8, n.º 6 (agost de 1911), pp. 877-887.
- GALBRAITH, J. S., *Crown and Charter: The Early Years of the BSAC*, Berkeley, University of California Press, 1974.
- GANN, L. H., *A History of Southern Rhodesia. Early Days to 1934*, Nova York, Humanities Press, 1969.
- HODDER-WILLIAMS, R., *White Farmers in Rhodesia, 1890-1965. A History of the Marandellas District*, Londres, Macmillan, 1983.
- HANNON, P. J., «Agricultural Co-operation in Rhodesia. Address delivered by Mr. P. J. Hannon, Superintendent of Agricultural Co-operation for the Cape Colony, at Salisbury, 12th December, 1907», *Rhodesian Agricultural Journal*, vol. 5, n.º 3 (febrer de 1908), pp. 164-189.
- HYAM, Ronald, *Elgin and Churchill at the Colonial Office, 1905-1908: The Watershed of the Empire-Commonwealth*, Londres, Macmillan, 1968.

101. Per a l'evolució de l'agricultura blanca podeu consultar H. Dunlop, *The Development of European Agriculture...*; J. A. McKenzie, «Commercial Farmers...»; i P. V. Blanckenburg, *Large Commercial Farmers...*

- HYATT, S. P., *The Old Transport Road*, Bulawayo, Books of Zimbabwe, 1994 (1.ª edició, 1914).
- LIFFE, John, *Famine in Zimbabwe, 1890-1960*, Gweru, Mambo Press, 1990.
- JOLLIE, E. T., *The Real Rhodesia*, Londres, Hutchinson and Co., 1924.
- KENNEDY, D., *Islands of White: Settler Society and Culture in Kenya and Southern Rhodesia, 1890-1939*, Durham, NC, Duke University Press, 1987.
- KEPPEL-JONES, A. M., *Rhodes and Rhodesia. The White Conquest of Zimbabwe, 1884-1902*, Kingston i Montreal, McGill-Queen's University Press, 1983.
- LOWRY, Donal, «“White Woman's Country”: Ethel Tawse Jollie and the Making of Rhodesia», *Journal of Southern African Studies*, vol. 23, n.º 2 (juny de 1997), pp. 259-281.
- MACHINGAIDZE, V. E. M., «The Development of Settler Capitalist Agriculture in Southern Rhodesia with Particular Reference to the Role of the State, 1908-1939», Ph. D. Thesis, University of London. School of Oriental and African Studies, 1980.
- MOSLEY, Paul, *The Settler Economies. Studies in the Economic History of Kenya and Southern Rhodesia, 1900-1963*, Cambridge, Cambridge University Press, 1983.
- MUNDY, H. G., *Sub-Tropical Agriculture in South Africa. With Special Reference to Rhodesia*, Bulawayo, Rhodesian Printing and Publishing Company, Limited, 1928.
- NOBBS, E. A., «Farms and Farming in Rhodesia. The Mazoe District», *Rhodesian Agricultural Journal*, vol. 8, n.º 1 (octubre de 1910), pp. 41-58.
- , «Farms and Farming in Rhodesia. The districts of Bulawayo, Nyamandhlovu and Bubi», *Rhodesian Agricultural Journal*, vol. 11, n.º 4 (abril de 1914), pp. 542-551.
- ODLUM, G. M., «A Review by the Agricultural Assistant». *Rhodesian Agricultural Journal*, vol. 3, n.º 4 (abril de 1906), pp. 348-354.
- , *Agricultural and Pastoral Rhodesia*, Londres, BSAC, 1907.
- PALLEY, Claire, *The Constitutional History and Law of Southern Rhodesia. 1888-1965. With Special Reference to Imperial Control*, Oxford, Clarendon Press, 1966.
- PALMER, Robin, «The Agricultural History of Rhodesia», dins de Palmer, R. H. y Parsons, Q. N. (eds.), *The Roots of Rural Poverty in Central and Southern Africa*, Londres, Heinemann, 1977, pp. 221-254.
- , *Land and Racial Domination in Rhodesia*, Londres, Heinemann, 1977.
- PHIMISTER, I., *An Economic and Social History of Zimbabwe, 1890-1948*, Nova York, Longmans, 1988.
- , «The Origins and Development of Manufacturing in Southern Rhodesia, 1894-1939», dins de Mlambo, A. S., Pangeti, E. S. y Phimister, I., *Zimbabwe: A History of Manufacturing, 1890-1995*, Harare, University of Zimbabwe Publications, 2000, pp. 9-30.
- ROONEY, M. G. B., «European Agriculture in the History of Rhodesia, 1890-1907», M. A. Thesis, University of South Africa, 1968.
- RUBERT, S. C., «You have taken my sweat: Agricultural Wage Labour in Colonial Zimbabwe, 1904 to 1945», Ph. D. Thesis, University of California, Los Angeles, 1990.
- SCHMIDT, Elizabeth, *Peasants, Traders, and Wives. Shona Women in the History of Zimbabwe, 1870-1939*, Harare, Baobab Books, 1996 (1.ª edició, 1992).
- STIGGER, P., «Volunteers and the Profit Motive in the Anglo-Ndebele War, 1893», *Rhodesian History*, 2, 1971, pp. 11-23.
- , «The Farmers' Conference. Report of the Proceedings», *Rhodesian Agricultural Journal*, vol. 2, n.º 3 (gener de 1905), pp. I-XXV.
- THORNTON, Stephen, «The Struggle for Profit and Participation by an Emerging Petty-bourgeois

- sie in Bulawayo, 1893-1933», dins de Raftopoulos, Brian i Yoshikuni, Tsuneo (eds.), *Sites of Struggle. Essays in Zimbabwe's Urban History*, Harare, Weaver Press, 1999, pp. 19-52.
- VAN ONSELEN, Charles, «Worker Consciousness in Black Miners: Southern Rhodesia, 1900-1920», *Journal of African History*, 14.2, 1973, pp. 237-255.
- WEINMANN, H., *Agriculture Research and Development in Southern Rhodesia, Under the Rule of the British South Africa Company, 1890-1923*, Department of Agriculture, Occasional Paper, n.º 4, University of Rhodesia, 1972.
- WALLACE, Robert, «Rhodesia and its Agricultural Possibilities», *Rhodesian Agricultural Journal*, vol. 6, n.º 4 (abril de 1909), pp. 361-393.
- WILLS, A. J., *An Introduction to the History of Central Africa. Zambia, Malawi and Zimbabwe*, Oxford, Oxford University Press, 4.ª edició, 1985.
- WISE, C. D., «Report on Land Settlement in Rhodesia», *Rhodesian Agricultural Journal*, vol. 4, n.º 2 (desembre de 1906), pp. 114-137.
- ZVOGBO, C. J. M., *A History of Christian Missions in Zimbabwe, 1890-1939*, Gweru, Mambo Press, 1996.

Publicacions oficials

- A Land of Sunshine. Southern Rhodesia. Unique Openings for Farmers. Millions of Acres.* Londres: BSAC, 1914.
- The BSAC Directors' Report and Accounts, 1899-1900.*
- The BSAC Directors' Report and Accounts. 1901-1902.*
- The BSAC Directors' Report and Accounts for the Year ended 31st March, 1909.*
- The BSAC Directors' Report and Accounts for the Year ended 31st March, 1910.*
- The BSAC Directors' Report and Accounts. 1911.*
- The BSAC Directors' Report and Accounts. 1912.*
- The BSAC Directors' Report and Accounts for the Years ended 31st March, 1913, and 31st March, 1914.*
- The BSAC. Proposals for the encouragement of Land Settlement and Immigration.* Incloses en el *The BSAC Directors' Report and Accounts for the Years ended 31st March, 1913, and 31st March, 1914.*
- The BSAC. Report of an Extraordinary General Meeting.* Londres. 23 de gener del 1908.
- The BSAC. Report of the Eighteenth Ordinary General Meeting.* Londres. 27 de febrer de 1913.
- Memorandum by Mr. H. Wilson Fox Containing Notes and Information Concerning Land Policy.* Londres: BSAC, 1912.
- Memorandum by Mr. H. Wilson Fox upon Land Settlement in Rhodesia.* 21 de juny de 1913.
- Odlum, G. M., «Report of Agricultural Assistant» dins del *Report of the Department of Agriculture, for the Year ended 31st March, 1905.*
- , «Report of Agricultural Assistant» dins del *Report of the Department of Agriculture, for the Year ended 31st March, 1906.*
- Official Yearbook of the Colony of Southern Rhodesia*, n.º 1, 1924.
- Report of the Acting Commercial Representative (P. S. Inskipp), for the Period 1st January to 30th September, 1910.*
- Report of the Secretary for Agriculture, for the Year ended 31st December, 1908.*
- Report of the Director of Agriculture, for the Year Ended 31st December, 1910.*

Report of the Director of Agriculture, for the Year Ended 31st December, 1911.

Report of the Director of Agriculture for the Year 1912.

Southern Rhodesia. Minutes of the Proceedings of the Legislative Council and Ordinances.

Arxius consultats

National Archives of Zimbabwe (NAZ)